

УДК 630*164 Доц. Ю.А. Мельник, канд. с.-г. наук – НЛТУ України, м. Львів;
інж. І.Я. Тимочко – ДП "Вигодське ЛГ"

ЦИБУЛЯ ВЕДМЕЖА (*ALLIUM URSINUM* L.): БІОЛОГІЯ, ЕКОЛОГІЯ ТА МОНІТОРИНГ

Цибуля ведмежа – пізньовесняний ефемероїд. Вид інтенсивно знищують через високі харчові та лікарські властивості. Цибулю ведмежу віднесено до II категорії – вразливі види, які у найближчому майбутньому можуть потрапити до категорії зникаючих. Ми здійснили дослідження біометричних показників листків цибулі ведмежої у природних фітоценозах. Шляхом опитування реалізаторів у місцях стихійного продажу черемші у м. Львові у березні-квітні 2008 р. ми виявили місця масового збору листків.

*Assoc. prof. Yu. A. Melnyk – NUFWT of Ukraine, L'viv;
eng. I.Ya. Tymochko – State enterprise of "Vigodske is forestry"*

Biology, ecology and monitoring of a broad-leaved garlic (*Allium ursinum* L.)

Allium ursinum L. is an late spring ephemeral plant. A species has been exterminated rapidly because of high food and medicinal characteristics. *Allium ursinum* L. has been fallen to the category II (vulnerable species which could be taken to the enangered category). The biometrical data research of an broad-leaved garlic in natural phytocenoses has been done. Stands of intensive leaf gathering by sellers interview in the elemental markets during march-april 2008 in Lviv have been founded.

Первоцвіти – рослини, які ми сприймаємо як символи весни. Вони першими зацвітають, даруючи людям свою тендітну красу. Це так звані ефемероїди – рослини з коротким періодом вегетації. Надземна частина їх швидко розвивається і швидко відмирає. Рослини мають видозмінені підземні пагони – цибулини, бульби, кореневища, в яких нагромаджують поживні речовини, що дають змогу інтенсивно розвиватись навесні [3]. Вони швидко всихають, переводячи свої поживні речовини в підземні органи. У килимі літніх трав ефемероїдів не знайти. Одним з цих видів є цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.), народні назви: левурда, черемша, лісовий часник. Латинська назва "аліум" означає "дуже запашний".

Біологія виду. Цибуля ведмежа – це багаторічна трав'яна цибулинна рослина родини лілійних (*Liliaceae*) з довгастою цибулиною, обгорненою прозорими білуватими оболонками. Стебло (квіткова стрілка) безлисте, прямостояче, не гіллясте, заввишки до 40 см, циліндричне, зверху кутасте, тригранне, з двома листками. Листки прикореневі, еліптично-ланцетні, плоскі, довгочерешкові, з короткою піхвою, черешки листків за довжиною майже дорівнюють листовим пластинкам. Квітки в небагатоквіткових, зверху плоских окружках. Квітки правильні, двостатеві, зібрані в окружкове суцвіття, оцвітина проста, шестицленна, роздільнопелюсткова, листочки оцвіттини білі (9-12 мм завдовжки). Цвіте у травні. Тичинок шість, маточка одна з верхньою зав'яззю. Плід – коробочка з трьома глибокими рівчачками [1, 6].

Росте в тінистих листяних і змішаних лісах. Поширена на Поліссі, в Лісостепу, північно-східній частині Степу, в Карпатах (рис.). Обмежена заготівля можлива у Хмельницькій, Вінницькій, Івано-Франківській, Закарпатській і Львівській областях.



Рис. Ареал цибулі ведмежої в Україні

Це пізньовесняний ефемероїд. Під час цвітіння рослини виділяють багато запашної ефірної олії, створюючи на лісових галявинах п'янкий і одурманюючий аромат. Вид нерідко утворює зарості. Незважаючи на те, що цибуля ведмежа легко розмножується насінням і вегетативно, кількісний склад природних популяцій істотно зменшується. Цибуля ведмежа інтенсивно знищується внаслідок високих харчових та лікарських властивостей, оскільки рослина містить ефірну олію, вітаміни, ферменти.

Заготівля і використання. Масовий збір на продаж рідкісних рослин призводить до послаблення, а у невеличких місцезростаннях – до цілковитого пригнічення насінневого та вегетативного поновлення. Це призводить до генетичного виродження [5].

У науковій медицині використовують цибулини, які містять ефірні олії, глікозиди для лікування жіночих хвороб, гнійних ран, трофічних виразок і пролежнів. Для виготовлення галенових препаратів використовують стебла з листками і цибулини. Надземну частину рослини заготовляють у травні, а цибулини – після дозрівання насіння.

У народній медицині цибулю ведмежу використовують при порушенні травлення, проносі, відсутності апетиту, при катарах шлунка і кишківника (особливо інфекційного походження), при гіпертонії, артеріосклерозі. При грипі діє як профілактичний засіб; має антицинготну і глистогінну дію. Зовнішньо застосовують для натирання болючих місць при ревматизмі.

Усі види цибулі добре поїдають тварини, але ефірна олія з часниковим запахом, що міститься в рослинах, надає молочним продуктам неприємного присмаку, часникового запаху і червонуватого забарвлення. Цибуля ведмежа – добрий медонос, бджоли інтенсивно відвідують її квітки, збирають нектар [2].

Охорона і моніторинг. За даними Всесвітнього фонду охорони дикої природи (WWF), незаконна торгівля об'єктами дикої флори та фауни посідає третє за прибутковістю місце після торгівлі наркотиками і зброєю. Масова торгівля об'єктами дикої природи призводить до їх зникнення у природних локалітетах. Постановою від 29 жовтня 1992 року Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Червону книгу України. За цим положенням цибулю ведмежу віднесено до II категорії – вразливі види, які у найближчому

майбутньому можуть потрапити до категорії зникаючих, якщо не припинити дії руйнівних чинників, що впливають на їх стан [7]. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 1999 року №398, за знищення однієї квітки підсніжника білосніжного, білоцвіту весняного необхідно сплатити компенсацію в сумі 9 грн., шафрана Гейфеля, рябчика шахового та цибулі ведмежої – 12 грн.

Охороняється у природних заповідниках "Медобори" та Канівському й Карпатському біосферному заповіднику, Карпатському національному природному парку, Надсянському регіональному природному парку, на територіях природно-заповідного фонду Чернівецької, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької та Харківської областей.

Результати спостережень. Ми здійснили дослідження біометричних показників листків цибулі ведмежої у природних фітоценозах (Львівська обл., Миколаївський р-н, с. Держів). Дані параметричної будови та маси свіжозібраних листків оцінено статистичними методами [4] та наведено в табл.

Табл. Біометричні показники листків

Показники	n	$M^{\pm m}$	σ	V, %	P, %
Довжина, см	50	$19,7^{\pm 0,25}$	1,73	8,8	1,2
Ширина, см	50	$6,9^{\pm 0,11}$	0,81	11,6	1,6
Довжина черешка, см	30	$21,1^{\pm 0,40}$	2,80	13,3	1,9
Маса свіжозібраних, г	50	$5,14^{\pm 0,16}$	1,12	21,8	3,1
Маса повітряно-сухих, г	50	$0,40^{\pm 0,02}$	0,11	26,8	3,8
Вихід повітряно-сухої сировини, %	50	$7,8^{\pm 0,20}$	1,42	18,1	2,6

Аналізуючи дані табл. 1, бачимо, що в цибулі ведмежої довжина листка становить $19,7^{\pm 0,25}$ см (мін 16,7 см, мах 23,4 см), ширина – $6,9^{\pm 0,11}$ см (5,7-9,0 см), довжина черешка – $21,1^{\pm 0,4}$ см (14,5-31,1 см), маса у свіжозібраному вигляді – $5,14^{\pm 0,16}$ г (3,32-8,02 г) і маса повітряно-сухих – $0,40^{\pm 0,02}$ г (0,22-0,68 г). Відповідно, вихід повітряно-сухої сировини становить $7,8^{\pm 0,2}$ % (4,98-10,81 %).

Провівши опитування реалізаторів у місцях стихійного продажу черемші в м. Львові у березні-квітні 2008 р. ми виявили, що масовий збір листків здійснювався у Тернопільській (Ланівському, Чортківському, Борщівському і Гусятинському районах) і Львівській (Миколаївському, Горододському, Самбірському і Старо-Самбірському районах) областях.

Через відсутність контролю з боку місцевих служб, багато реалізаторів абсолютно нічого не знають про протиправність такої торгівлі. Головними місцями збуту є ринки та центральні вулиці міст, зокрема і Львова. Вулична торгівля підпадає під ст.160 Кодексу України про адміністративні правопорушення: "Торгівля з рук у невстановлених місцях". Торгівці, як правило, зовсім не ховаються і сприймають свою роботу як спосіб здобування коштів для існування. Так само цю проблему сприймає місцева влада та не підготовлені правоохоронці.

Заходи охорони. Щороку в Україні проводиться кампанія "Первоцвіт". Перевіз первоцвітів залежить від скоординованої за завчасно розробленим планом роботи транспортної міліції щодо припинення провозу рослин пасажирськими потягами.

Вагому підтримку компанії "Первоцвіт" може надати преса. Усвідомлюючи, що для більшості журналістів ця проблема не нова, все ж хочемо наголосити, що регулярне висвітлення її на сторінках преси, на радіо та телебаченні робить вагомий внесок в ідеологічну підтримку компанії та зміну свідомості потенційного покупця варварськи знищених рослин. Однак, у газеті "Високий замок" від 29 березня 2008 р. у рубриці "Смачного" журналіст Людмила Полевська пропонує "поповнити весняний раціон ранньою зеленню" з черемші. Велике значення має просвітницька робота в навчальних закладах, доцільно створювати заказники на межі ареалу цибулі ведмежої та постійно контролювати стан її популяцій.

Література

1. **Визначник рослин Українських Карпат.** – К.: Наук. думка, 1977. – 434 с.
2. **Дари лісів/** Єлін Ю.Я., Зерова М.Я., Лушпа В.І., Шабарова С.І/ За ред. Ю.Я. Єліна. – К.: Урожай, 1979. – 440 с.
3. **Кирничий О.Р.** Сезонний ритм росту та розвитку первоцвіту весняного (*Primula veris* L.) в умовах Прикарпаття// Наук. вісник НЛТУ України: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: НЛТУ України. – 2007, вип. 17.8. – С. 47-57.
4. **Калінін М.І., Єлісєєв В.В.** Біометрія. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. – 204 с.
5. **Кричфалуший В.В., Комендар В.И.** Биоэкология редких видов растений (на примере эфемероидов Карпат). – Львов: Свит, 1990. – 158 с.
6. **Определитель высших растений** Украины/ Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др./ Под ред. Ю.Н. Прокудина. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
7. **Червона книга України.** Вони чекають на нашу допомогу/ Упорядники О.Ю. Шапаренко, С.О. Шапаренко. – Х.: Торсінг, 2002. – 336 с.

УДК 502.3 630*187

*Ст. наук. співроб. Л.М. Петрова, канд. с.-г. наук –
НЛТУ України, м. Львів; С.В. Петров – Українське товариство
охорони природи; ст. наук. співроб. І.М. Пацура, канд. с.-г. наук –
НЛТУ України, м. Львів*

СТРУКТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЛІСІВ МАЛОГО ПОЛІССЯ

Досліджено структурне різноманіття лісів Малого Полісся Львівщини за окремими лісівничими показниками ведення лісового господарства. Оцінено природність лісового покриву, різноманіття середовищ існування та лісових екосистем, синтаксономічне різноманіття лісів на рівні класів формацій і формацій, а також структурні особливості деревостанів.

Ключові слова: біорізноманіття, ліси.

*Senior research officer L.M. Petrova – NUFWT of Ukraine, L'viv;
S.V. Petrov – Ukrainian society for nature protection;
senior research officer I.M. Patsura – NUFWT of Ukraine, L'viv*

Structural variety of the forests of Male Polissia

Structural variety of the forests of Male Polissia of the Lviv area on the separate indexes of economy in forests is considered. Naturalness of forest cover, variety of environments of existence and forest ecosystems, variety of the forests at the level of classes of structures and structures, and also the structural features of layer of trees are appraised.

Keywords: biodiversity, forests.